

Vilkår for salg og skjenking av alkoholholdig drikk for bevillingsperioden 2020-2024

Verdal kommune, har i samarbeid med kommunene Steinkjer, Inderøy, Snåsa og Levanger utarbeidet forslag til felles retningslinjer for salgs- og skjenkepolitikken. Dette ble gjort på oppdrag fra Felles politiråd.

Bakgrunn:

I henhold til [folkehelseloven](#) skal kommunen bidra til en samfunnsutvikling som fremmer folkehelse. Oppfølging av [alkoholloven](#) er en viktig del av dette.

Kommunen forvalter noen av de viktigste virkemidlene som påvirker totalt alkoholkonsum og drikkemønster. Kommunen kan stille ulike typer vilkår, fastsette lokale salgs- og skjenketider og er ansvarlig for kontroll med bevillinger og for sanksjoner ved brudd på regelverket.

Adgangen til å stille vilkår for bevillinger som følge av alkoholovens § 3-2 og § 4-3, er et viktig alkoholpolitisk instrument som gir kommunene stor mulighet til å styre salgs- og skjenkenæringen i ønsket retning.

Fastsettelse av nye vilkår i løpet av bevillingsperioden vil være en endring til skade for bevillingshaver og kan derfor bare skje i den utstrekning forvaltningslovens § 35 tillater det, jfr. kommentar til alkoholoven pkt. 4.3.2. Vilkåret skal være lovlig og ikke urimelig.

Eksempel på vilkår som kan fastsettes i bevillingsperioden er for skjenkebevillinger for enkeltanledning. Eksempel på vilkår som ikke kan fastsettes i bevillingsperioden er endring av åpnings- og skjenketidsbestemmelsene.

Helsedirektoratet ber om at kommunestyret vurderer utviklingen i egen kommune, blant annet utvikling av omsetning av alkohol og antall skjenkesteder.

1. Makstid for salg av alkoholholdig drikk i alkoholloven:

Vilkår:

- Mandag-fredag: fra kl. 08.00 og fram til kl. 20.00.
- Dager før søn- og helligdager: fra kl. 08.00 og fram til kl. 18.00.
- unntatt dagen før Kristi Himmelfarts dag hvor det kan selges eller utbringes alkoholholdig drikk gruppe 1 til kl. 20:00
- Påske-, pinse-, jul- og nyttårsaften: Fra kl. 08.00 og fram til kl. 16.00.
- Søn- og helligdager, 1. og 17. mai skal det ikke skje salg eller utlevering av alkoholholdig drikk gruppe 1.

Vurderinger:

Videreføre makstid i hht loven, begrenset av dagene julaften, påskeaften og pinsaften hvor det kan holdes åpent til 16 for alle.

Vurdering i forhold til kl. 16.00 på jul-, påske- og pinseaften:

Jul-, påske- og pinseaften er dager før søn- og helligdager, og det kan i henhold til alkoholoven selges alkohol til kl. 18.00 om kommunestyret bestemmer det (2. ledd, 2. setning). Dette må også vurderes i forhold til lov om helligdagsfred som sier at på jul-, påske- og pinseaften skal utsalgssteder stenge kl. 16.00. Ergo: lov om helligdagsfred regulerer indirekte kommunens mulighet til å gi bevilling for salg av alkohol på nevnte dager til kl. 16.00. For dager før søndager (når søndag ikke her helligdag i tillegg) har vi jo salg til kl. 18.00 – som er maksimum i henhold til alkoholoven.

Hjemmel:

Alkoholoven:

§ 3-7. Tidsinnskrenkninger for salg og utlevering av alkoholholdig drikk med høyst 4,7 volumprosent alkohol

Salg og utlevering av alkoholholdig drikk gruppe 1 kan skje fra kl. 08.00 til kl. 18.00. På dager før søn- og helligdager skal salget opphøre kl. 15.00. Dette gjelder ikke dagen før Kristi Himmelfartsdag.

Kommunestyret kan generelt for kommunen eller for det enkelte salgssted innskrenke eller utvide tiden for salg i forhold til det som følger av første ledd. Salg og utlevering av drikk som nevnt i første ledd er likevel forbudt etter kl. 20.00 på hverdager, og etter kl. 18.00 på dager før søn- og helligdager unntatt dagen før Kristi Himmelfartsdag. Det kan bestemmes at salg ikke skal finne sted til bestemte tider på dagen eller på bestemte ukedager.

Salg og utlevering av drikk som nevnt i første ledd skal ikke skje på søn- og helligdager, 1. og 17. mai.

Lov om helligdagsfred:

§ 5. Salg fra faste utsalgssteder

På helligdager skal faste utsalgssteder som selger varer til forbrukere, holde stengt. På jul-, påske- og pinseaften skal de stenge kl. 16.

2. Vilkår om tildekking etter salgslutt i butikker:

Vilkår:

Alkoholholdig drikk skal tildekkes ved salgstidens slutt.

Vurderinger:

De fleste kommunene har krav om tildekking etter salgslutt og dette foreslås videreført i alle kommunene.

Redusere eksponering for utsatte grupper

Opplevs sannsynligvis uproblematisk for butikkene - reduserer diskusjonene om kjøp

Klart signal om begrensing på tilgang til alkoholholdig drikk.

Hjemmel:

Alkoholoven:

§ 3-2 Vilkår knyttet til bevillingen

Det kan settes vilkår for bevillingen i samsvar med alminnelige forvaltningsrettslige regler.

3. Åpningstider serveringsteder:

Vilkår:

Serveringssteder kan ha døgnåpent for servering av mat.

Vurderinger:

Det vurderes som hensiktsmessig at serveringsteder kan ha åpent døgnet rundt for servering av mat.

Med stenging av servering i gitte tidspunkt får man tømt sentrum fortere og man kan forhindre bråk og uro i sentrum etter at skjenkestedene har stengt. Erfaringene er noe ulike og vi bør være åpne for at dette er et område vi kan tenke ulike bestemmelser.

Erfaringer fra politiet viser at servering av mat døgnet rundt ikke er utfordringer i våre kommuner, og det må åpnes for det om den enkelte kommune ønsker det.

Hjemmel:

Serveringsloven:

§ 15 Åpningstider

Kommunen kan i forskrift fastsette åpningstider for de serveringsstedene som ligger i kommunen.

4. Makstid for skjenking av alkoholholdig drikk:

Vilkår:

Skjenketider:

Alkoholholdig drikk gruppe 1 og 2: Fra kl. 08.00 til kl. 02.00.

Alkoholholdig drikk gruppe 3: Fra kl. 13.00 til kl. 01.00

For skjenkesteder som ønsker innskrenket skjenketid må dette selvfølgelig imøtekommes.

Vurderinger:

I dag har kommunene svært ulike skjenkebestemmelser og et mål om like bestemmelser vil gi som konsekvens at noen får holde åpent lengre enn idag, mens andre må stenge tidligere.

Alle kommunene har redusert serveringstidene med bla å starte skjenking først kl 08.00.

Ingen av kommunene har lagt opp til skjenking fram til makstid, dvs kl 03.00.

Fra alkoholovens § 4-4: Konsum av utskjenket alkoholholdig drikk må opphøre senest 30 minutter etter skjenketidens utløp. Eks. skjenketid til 02.00 – konsum senest 02.30.

Forsking og forsøk fra bl.a Trondheim viser at ved å reduserskjenketid på gruppe 3 så får man redusert utelivsvolden og annen uro knyttet til «fyll» sentrum. Man ser og effektene av at ved å stoppe serveringen av gruppe 3 mens utestedene fortsatt er åpne så har utestedene bedre kontroll og oversikt over gjester og eventuell stigende rus.

God signaleffekt for det sosialpolitiske, og samfunnsansvaret som ligg i ansvarlig alkoholpolitisk arbeid. Kontrollmyndighet og politiet utfører sitt arbeid i alle kommunene.

Slik reglene praktiseres i dag kan det være utfordrende å ha den totale oversikten over hvilke regler som gjelder i den enkelte kommune. Ved felles skjenketidsbestemmelser i kommunene forenkler dette arbeidet for nevnte instanser.

Næringsaktører i flere kommuner har uttrykt at det er urettferdig at det kan skjenkes lenger i nabokommuner. Denne problemstillingen faller bort ved felles skjenkereglene.

Hjemmel:

Alkoholloven:

§ 4-4 Tidsinnskrenkninger for skjenking av alkoholholdige drikker

Skjenking av alkoholholdig drikk gruppe 3 kan skje fra kl. 13.00 til 24.00. Skjenking av annen alkoholholdig drikk kan skje fra kl. 08.00 til 01.00.

Kommunestyret kan generelt for kommunen eller for det enkelte skjenkested innskrenke eller utvide tiden for skjenking i forhold til det som følger av første ledd.

Fastsatt skjenketid kan utvides for en enkelt anledning.

Skjenking av alkoholholdig drikk gruppe 3 er forbudt mellom kl. 03.00 og 13.00. Skjenking av annen alkoholholdig drikk er forbudt mellom kl. 03.00 og 06.00.

Tiden for skjenking av alkoholholdig drikk gruppe 3 kan ikke fastsettes utover den tid det kan skjenkes annen alkoholholdig drikk.

Konsum av utskjenket alkoholholdig drikk må opphøre senest 30 minutter etter skjenketidens utløp.

På overnattingssteder kan det skjenkes alkoholholdig drikk gruppe 1 og 2 til overnattingsgjester uten hensyn til begrensningene i denne paragraf.

Ved bransjeintern prøvesmaking kan det skjenkes alkoholholdig drikk gruppe 1, 2 og 3 fra kl. 06.00 til 03.00 uten hensyn til begrensningene i denne paragrafen. Departementet kan gi forskrifter om hvilke krav som må være oppfylt for at en aktivitet skal anses som bransjeintern prøvesmaking, herunder om plikt til å gi melding om prøvesmakingen til bevillingsmyndigheten.

5. Skjenking ute

Vilkår:

Skjenking utendørs følger skjenketiden innendørs, musikk o.l skal opphøre kl. 23.00.

Vurderinger:

Skjenking ute følger skjenketider innendørs, men musikk o.l. skal opphøre kl. 23.00.

Her vil det være opp til den enkelte kommune om det settes begrensninger eller ikke. En kan velge å se på Steinkjer sitt vilkår: Uteserveringer i bomiljø skal være lukket fra 23.00-08.00. Definisjon på bomiljø: «Et område med minst 200 innbyggere der avstanden mellom husene normalt ikke overstiger 50 meter.» Utekonserter i sentrumskjernen må vurderes ved søknad.

Hjemmel:

Alkoholloven

§ 4-4 Tidsinnskrenkninger for skjenking av alkoholholdige drikker

Se punkt 4.

6. Andre vilkår

Vilkår:

Ordinære skjenkebevillinger må være naturlig knyttet til virksomhetens bransje, altså til restaurant- og næringsmiddelvirksomhet, så som hotelldrift, restauranter, kafeer, puber, diskotek, m.v. Innehav av skjenkebevilling skal kunne anses som naturlig tillatt ut fra virksomhetens bransje og omsetningsforhold.

Vurderinger:

Innehav av skjenkebevilling skal kunne anses som naturlig tillatt ut fra virksomhetens bransje og omsetningsforhold. Dette betyr at det ikke gis bevilling til frisørsalonger, klesbutikker ol. Det skal være rusfrie soner i samfunnet (bl.a. i trafikken, under svangerskap, idrettsarrangementer og familietilstelninger/arrangement rettet mot familier med mindreårige barn).

Kommunestyrets vilkår (retningslinjer) for bevillingspolitikken i kommunene må betegnes som liberale. Av den grunn er det viktig å holde fast ved alkoholovens formålsparagraf om å begrense forbruket av alkoholholdige drikkevarer, samtidig som kommunenes egne retningslinjer gir føringer for hvilke virksomheter som kan/ikke kan gis skjenkebevilling. Det ikke er ønskelig med en utvikling der det kan skjenkes alkohol på alle arenaer i kommunene.

Hjemmel:

Alkoholoven:

§ 4-3 Vilkår knyttet til bevillingen

Det kan settes vilkår for bevillingen i samsvar med alminnelige forvaltningsrettslige regler.

7. Skjenkebevilling for enkeltanledning

Vilkår:

Det gis ikke bevilling ved idrettsarrangement.

Det skal være 18 års aldersgrense ved offentlig fest (der det er søkt om skjenkebevilling) Bevilling skal gis til en enkelt bestemt anledning, og vil ikke bli gitt til arrangement fra samme søker eller søkersted som minner om fast drift.

Det kan gis skjenkebevilling ved enkeltarrangement, men ikke idrettsarrangement.

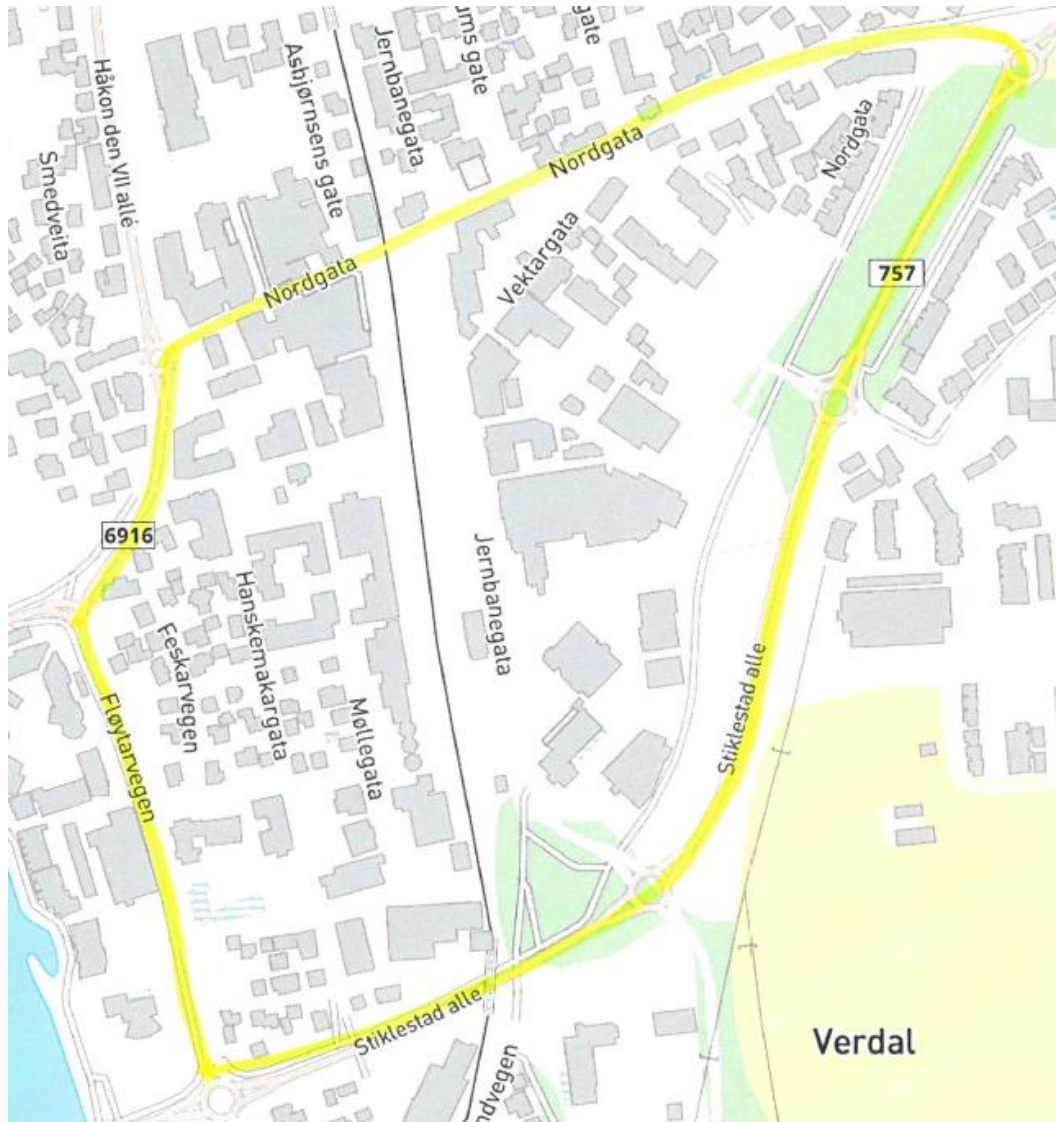
Begrunnelse:

Det er ulik praksis på om man gir bevilling til offentlig fest i sentrumskjernen, Steinkjer og Levanger har etablerte festarenaer i sentrumskjernen, Verdal har ikke det og gir dermed ikke skjenkebevilling til festarena i sentrumskjernen. Dette må bli opp til den enkelte kommune å bestemme.

Det gis ikke bevilling til gjentatte søknader fra samme sted/person som minner om ordinære restaurant/bar-drift. En ustrakt bruk av søknad om skjenkebevilling for enkeltanledning kan også medvirke til å uthule selve bevillingssystemet. Intensjonen i kommunestyrets vedtak er at det å gi bevilling til enkeltanledning ikke skal være konkurransevridende, det skal være mulighet til vandelsvurdering av involverte, samt at det kan foretas en forsvarlig kontroll av skjenkeaktiviteten i tillegg til sanksjonsmuligheter.

Den prinsipielle oppfatningen av et slikt vilkår må til for å holde søknader om bevilning for enkeltanledning til en enkelt bestemt anledning og ikke gi rom for utvanning av regelverket.

For Verdal vil følgende avgrensning gjelde for etablering av nye festareaner i sentrum – gjennom søknad er ved enkeltanledning (definisjon sentrumsone er innenfor den gule omrammingen):

Argumenter og lenker til argumenter og forskning ifht 18 – års aldersgrense: sjå vedlegg 1.

Hjemmel:

Fra Alkoholloven:

§ 4-3 Vilkår knyttet til bevilgingen

Det kan settes vilkår for bevilgingen i samsvar med alminnelige forvaltningsrettslige regler.

8. MC-klubber

Det blir ikke gitt noen form for skjenkebevilling til «1% MC-klubber», klubber som sympatiserer med disse klubbene, i lokaler som disponeres av slike klubber eller til arrangement i slike klubbers regi uansett hvilket sted arrangementet skal avholdes.

1 %-klubb er en betegnelse på en motorsykelklubb som selv definerer seg som lovløs, med sine egne lover og regler.

Vurdering:

Disse retningslinjene må og bør være et tillegg til den enkeltes kommunes ruspolitiske handlingsplan/ - alkoholpolitisk handlingsplan. Dette fordi den ikke tar for seg alle områder en slik plan bør ha.

9. Reklameforbud

Enkelte kommuner utfordres av reklameforbudet. Dette reguleres veldig detaljert i helsedirektoratets veileder «Helsedirektoratets merknader til alkohollovens bestemmelser om alkoholreklame gjeldende fra 1.11.2015

<https://helsedirektoratet.no/Documents/Lovfortolkninger/Alkoholloven/Merknader%20til%20alkohollovens%20bestemmelser%20om%20alkoholreklame%201-nov-2015.pdf>

Dette treng derfor ikke noe eget punkt men vi velger å ta det med her kun som en påminnelse om bestemmelsene.

Vedlegg 1

Vilkår pkt 7:

- **Det skal være 18-års aldersgrense ved offentlig fest om det er søkt om skjenkebevilling.**

Det ble i møte i felles politiråd 6. april 2018 tatt opp om dette vilkåret kan knyttes til arbeid med nye politivedtekter, men det er ikke mulig, da politilovens bestemmelser § 14 pkt. 5 sier: «...om at barn under 15 år ikke har adgang til offentlig dans eller lignende allment tilgjengelig tilstelning uten i følge med foreldre eller andre foresatte.» Vi kan ikke vedta strengere bestemmelser enn lovens.

Alternativet er da å knytte et vilkår om 18 års aldersgrense ved søknad om skjenkebevilling. Dette er et vilkår som kan vedtas undervegs i bevillingsperioden, og det må vedtas av det enkelte kommunestyret i hver kommune. Det er i dag ulike praksis i kommunene og det variere fra 15 år som er lovens laveste tillatte aldersgrense, og opp mot 18-års aldersgrense i en kommune. Storparten av kommunene ligger på 16 års aldersgrense ved offentlig fest, da tilknyttet skjenkebevilling.

Vurdering:

Definisjon offentlig fest/offentlig dans:

Rammene rundt arrangementet er drikkelag, samlingens funksjon er dans/drikking med musikk. Dette må vurderes opp imot hver enkelt søknad, basert på arrangementets beskrivelse, lokalkunnskap m.m. Det er vanskelig å lage en uttømmende liste.

Definisjon kulturarrangement:

Avgrenset bl.a. i tid og det er opplevelsen (det som skjer på scenen) som er hovedmålet. Dette bør ikke stå i retningslinjene, da det må vurderes i hvert enkelt tilfelle basert på

Det arrangeres fester hvor aldersgrensen for inngang enkelte steder er nede i 15-16 år. Det innehas skjenkebevilling og serveres alkohol ved disse tilstelningene, i enkelte kommuner er skjenkingen på avsperrede områder. Politiet rapporterer om bråk og fyll blant ungdommer og voksne i tilknytning til en del slike tilstelninger. Undersøkelsen Ungdata gjennomfører for kommunene viser i stor grad at overgangen fra 9.- 10. klasse er viktig når det gjelder alkoholdebut (viser til Ungdata kommunevis). Dette bekrefter at konfirmasjonsalderen som aldersgrense for alkoholbruk henger igjen. Det ses en sammenheng mellom aldersgrensen på offentlige fester og ungdommers debutalder.

Det bør samtidig med økning av aldersgrense på offentlig fest tilstrebes å lage andre tilstelninger for ungdommer slike kvelder. Arrangementet Statment i Verdal, og The Happening i Levanger er gode eksempler på dette. Det mulig å søke eksterne midler til slike arrangementer.

Alkohol er en lovlig vare og det er i samfunnet en aksept/forståelse for at alkoholvanene til den enkelte er en privatsak og naturlig har et helt annet fokus enn bruk ulovlige rusmidler. I et forebyggende perspektiv er det ingen grunn for å undervurdere betydningen av når ungdommene debuterer med hensyn til alkohol.

Helse- og samfunnsgevinster ved å heve aldersgrensen på offentlig fest til 18 år, innspill fra politiet og Kompetansesenter rus Midt-Norge

Innspill fra politiet i Trøndelag:

Alkohol er den enkeltfaktoren som skaper mest utrygghet i Trøndelag. Med beruselse øker risikoen for ulykker og for å bli implisert i volds- og sedelighetssaker. Alkohol øker også sannsynligheten for debut med narkotiske stoffer. Det er først i 20-årene risikoen er fullt nok utviklet til å forstå og vurdere risiko. I og med at alkohol øker villigheten til å ta risiko er berusede ungdommer særlig utsatt. Dette er årsaken til at lovgiver har satt aldersgrensen for øl og vin til 18 år og brennevin til 20 år.

Selv om debutalderen for alkohol har økt i Trøndelag det siste 10-året er den fortsatt lavere enn landsgjennomsnittet. Ungdata og Unghunt viser fortsatt at en stor andel av ungdommene under 18 år som drikker alkohol og at mange foreldre ikke er tydelig nok i grensesettingen.

Aldersgrense på 18 år på fester med skjenkebevilling vil være et tydelig signal på at aldersgrense er 18 år. Punktum. En slik aldersgrense vil også kunne bidra til at vi får gode arrangement og sosiale samlingsplasser for de som er under 18 år.

Blir gråsoner her, men det er arrangementets egenart som avgjør. Kommer publikum for å høre på musikk eller for å drikke? Ved tvil kan det gjennomføres en risikovurdering.

Innspill fra Kompetansesenter rus- Midt Norge

Internasjonalt vet vi at de mest effektive tiltakene for å begrense og redusere de uønskede virkningene av alkoholbruk, er regulative virkemidler. Dette er tiltak som alkoholavgift, reklameforbud, promillegrense for å kjøre bil og en minimumsaldersgrense for å kjøpe alkohol (Babor et al., 2010). I Norge har vi aldersgrense på 18 år for å kunne kjøpe alkoholholdig drikke (Fekjær, 2016; Helsedirektoratet, 2018).

Det er spesielt når beruselsesnivået på alkohol øker at de negative konsekvensene oftest skjer. Norske studier har vist at ungdom som har vært overstadig beruset på alkohol, har vært aggressive, kranglet, sloss og opplevd å bli skadet som følge av alkoholbruk (Nordahl, Natvig, Wilhelmsen, Thyholdt & Samdal, 2006; Pape & Rossow, 2007).

Forskning viser videre at ungdommer som debuterer tidlig på alkohol, ofte konsumerer mer alkohol i løpet av livet, enn ungdommer som debuterer sent på alkohol (Pape, 1996; Øia & Fauske 2003; Øia, 2013; Haugland, 2015). Det er mye større risiko og skadevirkninger på sikt

om en 12-åring begynner å ruse seg på alkohol, enn at en 20-åring gjør det (Øia, 2013). I følge Pape (2010) er det god beskyttelse for ungdommer å utsette alkoholdrikkingen. De som gjør det modnes og vil med økende alder ofte være bedre i stand til å regulere alkoholinntaket og dermed også redusere faren for skader oppstått i alkoholpåvirket tilstand.

En ser at problemene ofte er mer sammensatte blant unge som drikker. Blant disse er det mer mistilpasning og marginalisering og de har et mer trøblete forhold til foreldre og skole. De har også dårligere psykisk helse og begår mer kriminalitet enn andre ungdommer (Øia, 2013). Reduserte selvreguleringen og økt fare for å ta risiko, gjør ungdom mer sårbar og dermed i større fare for blant annet å påføre seg skade og ha sex som de angrep på i etterkant (White & Hingson, 2013).

Vi vet også at tidlig debut og høyt alkoholforbruk fører til store samfunnskostnader som utgifter knyttet til helse, sykdom, uførhet, tidlig død og kriminalitet. Høyt forbruk på alkohol fører ofte med seg store personlige omkostninger. Eksempler på det kan være akutte skader som fall, vold, overgrep, seksuelle handlinger som en angrep på i etterkant, samt senskader på grunn av langvarig alkoholmisbruk. Dette til tross for at det er et fåtall som ender opp med langvarig og problematisk bruk av rusmidler (Befring, Frønes & Sørli, 2010; White & Hingson, 2013; Fekjær, 2016).

Forskjellen i sårbarhet mellom ungdom og voksne kan gjøre ungdom mer utsatt for skadevirkninger både på kort og lang sikt. Ungdomstiden er en sårbar tid. Den er forbundet med usikkerhet og en risiko for at noe kan gå galt. På grunn av at ungdom er spesielt sårbar for skadevirkningene av alkoholbruk, er det viktig med rusforebyggende arbeid blant ungdom (Bolstad, Skutle, Iversen & Endresen, 2010; Pape, 2010; Stalenet, 2012).

Referanse:

Babor, T. F., Babor, T., Caetano, R., Casswell, S., Edwards, G. & Giesbrecht, N. (2010). *Alcohol: no ordinary commodity: research and public policy*. Oxford University Press.

Fekjær, H. O. (2016). *Rus: bruk, motiver, skader, behandling, forebygging, historie* (4. utg. ed.). Oslo: Gyldendal akademisk

Helsedirektoratet, (2018): *Alkoholoven av 1986*. Hentet fra lovdata.no: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1989-06-02-27>

Nordahl, T., Natvig, H., Wilhelmsen, B. U., Thyholdt, R. & Samdal, O. (2006). *Vurdering av rusprogrammer i skolen*. Utdanningsdirektoratet.

Pape, H. & Rossow, I. (2007). Farlig fyll. Overstadig drikking og problemer knyttet til alkoholbruk blant skoleungdom. *Tidsskrift for Ungdomsforskning*, 7, 113-125.

Pape, H. (1996). Tenåringsdrikking i utviklingspsykologisk perspektiv. *Norsk epidemiologi*, 6(1):85-90.

Øia, T. & Fauske H. (2003). *Oppvekst i Norge*. Oslo: Abstrakt forlag.

Øia, T. (2013). *Ungdom, rus og marginalisering*. Oslo: Cappelen Damm.

Haugland, S. H. (2015). *Risikofylt alkoholbruk på tvers av generasjoner*. Forebygging.no: <http://www.forebygging.no/Global/Risikofylt%20alkoholbruk%20p%C3%A5%20tvers%20av%20generasjoner,%20publisert.pdf>

Pape, H. (2010). Tidlig debut - dystre fremtidsutsikter? *Rus & Samfunn*, 4(1), 13-15.

White, A. & Hingson, R. (2013). The burden of alcohol use: excessive alcohol consumption and related consequences among college students. *Alcohol research: current reviews*.

Befring, E., Frønes, I. & Sørli M-A. (2010). *Sårbare unge. Nye perspektiver og tilnærminger*. Oslo: Gyldendal akademisk

Øia, T. & Strandbu, Å. (2010). 15-åringer–hvem drikker? *En undersøkelse av tiendeklassinger i Oslo - 2009*. NOVA-rapport 1/2010.

Bolstad, A., Skutle, A., Iversen, E. & Endresen, E. (2010). Foreldrerollen i rusforebyggende arbeid-En kunnskapsoppsummering. *Kompetansesenter rus-region vest Bergen*. Hentet fra: http://korus.azurewebsites.net/wpcontent/uploads/2017/01/Foreldrerollenirusforebyggendearbeid_1.pdf

Stalenet, E. B. (2012). *Kommunalt rusforebyggende arbeid med ungdom-fagpersoners erfaring og refleksjon*. Masteroppgave i Helse- og sosialfaglig arbeid med barn og unge. Høgskolen i Lillehammer